

References translated and transliterated

1. Andreeva G.S. Metody issledovaniya mezhlichnostnogo vospriyatija [Methods for investigating interpersonal perception] / G.S. Andreeva, V.S. Ageev. – M.: MGU. – 178 s.
2. Aronson Je. Social'naja psihologija. Psihologicheskie zakony povedenija cheloveka v sociume [Social Psychology. Psychological laws of human behavior in society] / Je. Aronson, T. Uilson, R. Jejkert. – SPb: Prajm-EVROZNAK, 2004. – 560 s.
3. Belinskaja E.P. Social'naja psihologija [Social Psychology] / E.P. Belinskaja, O.A. Tihomandriskaja. – M.: Aspekt-Press, 2000. – 475s.
4. Gozman L.Ja. Psihologija jemocional'nyh otnoshenij [Psychology of emotional relationships] / L.Ja. Gozman. – M.: MGU, 1987. – 176 s.
5. Griva O.V. Mezhlichnostnaja atrakcija i ee determinirujushhie faktory [Interpersonal attraction and its determinants] / O.V. Griva // Sovremennaja psihologija: materialy Mezhdunar. nauch. konf. – Perm': Merkurij, 2014. – S.23-25.
6. Zlivkov V.L. Atrakcija jak chinnik ednosti procesiv vihovannja, rozvitku j navchannja u garmonizacii spil'no rozpodil'noї dijal'nosti [Attractions unity as a factor in processes of education, development and training in harmonizing cooperation distribution activities] / V.L. Zlivkov, Ju.A. Agacheva // Visnik NTUU «KPI». Filosofija. Psihologija. Pedagogika, 2010. – S. 105-108.
7. Serdjuk N.I. Vpliv psihologichnih umov formuvannja atrakcii na mizhosobistisni stosunki pidlitkiv [The impact of psychological conditions of formation attractions in interpersonal relationships teens] / N.I. Serdjuk // Molodij vchenij, 2015. - №2. – S.431-434.
8. Hromov V.V. Vlijanie haraktera vzaimodejstvija na mezhlichnostnuju atrakciju [The influence of the nature of the interaction on interpersonal attraction] / V.V. Hromov // Vestnik Cherepoveckogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. - №3. – T.2. – S.178-180.
9. Shnejder L.B. Psihologija semejnyh otnoshenij [Psychology of family relations] / L.B. Shnejder. – M.: Jeksmo-Press, 2000. – 640 s.

УДК 159.923.2

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ В СТРУКТУРІ САМОПОВАГИ СТУДЕНТІВ

О.А. Малихіна

аспірантка кафедри психології

Бердянського державного педагогічного університету

moart1902@gmail.com

Малихіна О.А. Дослідження емоційно-ціннісного компонента в структурі самоповаги студентів. У статті розглянуто особливості емоційно-ціннісного компонента самоповаги у студентської молоді. Розкрито феномен самоповаги особистості в контексті дослідження свідомості та самосвідомості як центральних утворень у психічному житті особистості. Проаналізовано підходи до визначення самоствалення особистості як родового поняття стосовно провідного поняття дослідження – самоповаги. На основі теоретичного аналізу запропоновано структурну модель самоповаги в студентському віці, що включила в себе наступні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. В якості дослідницького завдання була зроблена спроба оцінити емоційно-ціннісний компонент самоповаги в студентському віці, показниками якого стали: ціннісне ставлення студентів до самих себе; позитивні емоції та почуття, смислотворювальні мотиви, що стають основою загальної життєвої установки щодо себе. Було визначено рівні прояву цього компонента.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, ставлення, самоствалення, самоповага, студентський вік, емоційно-ціннісний компонент самоповаги, смислотворюючи мотиви.

Malykhina, O.A. Research of emotional-value component within the structure of the students' self-respect. Article deals with the peculiarities of the emotional-value component of the self-respect of the students' youth. It is described the phenomenon of self-respect of the personality within the context of the consciousness's and self-consciousness's researches as the central formations of the personality's mental life. There approaches of the determination of the self-stating of the personality as the typical (class) term in the context of the research – self-respect have been analyzed. It has been marked, that the attitude to the personality to himself determines the level of accepting or not-accepting of the individual by himself. The emotional-value attitude of the personality to itself has been determined and described as the most productive for the understanding and realization of the self-respect's essence due to such characteristics: generality, selectivity, mindfulness at certain level, emotional fullness which includes the feeling of the own dignity, self-value, self-acceptance. Due to the theoretical analysis it has been proposed the structural model of the self-respect at student's age. This model includes such components: cognitive, which is characterized by the self-image and by the self-esteem, which is based on the self-cognition during different activity and interaction with other people; emotional-value, which includes positive emotions, feeling and sense-creating motives, which become the basis of the future vital attitude to himself; behavioral, which is determined by actions or by the plans, which are oriented on the personality. The student's age is important within the conditions of formation of the new type of attitude to itself by the young personality. This is based on the transfer from the certain self-assessments to the general assessment, which has taken place at the previous stages of the development. It was made an effort to esteem the emotional-value component of the self-respect at the students' age. There were such indexes of this phenomenon: evaluative attitude of students to themselves; positive emotions and feeling, sense-creating motives, which become the basis for the general life attitude to himself. The certain levels of manifestation of this component have been determined.

Keywords: consciousness, self-consciousness, attitude, self-attitude, self-respect, students'age, emotional-value component, sense-creating motives.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в Україні, обумовлюють перегляд життєвих принципів та цінностей кожної людини, що в свою чергу не може не впливати на формування та становлення Я-образу підростаючого покоління. У зв'язку із цим, освітянська спільнота повинна приділяти значну увагу виявленню соціальних та психологічних умов, які детермінують прояви впевненої позитивної поведінки серед студентів вищих навчальних закладів. Особливу увагу у студентському віці приділяють самоповазі, яка є складним особистісним утворенням і впливає на багато аспектів життєдіяльності людини

Ставлення до себе розглядається в загальному контексті психологічного вивчення особистості, як питання про її самосвідомість, «про особистість як «Я», яке в якості суб'єкта свідомо присвоює собі все, що робить людина, відносить до себе всі похідні від неї справи і вчинки і свідомо бере на себе за них відповідальність як їх автор і творець» [6, с.635]. При цьому будь-яка думка особистості про себе супроводжується тим чи іншим емоційно-ціннісним ставленням до себе, самооцінкою своїх особливостей і проявів або загальною оцінкою свого «Я» як деякої узагальненої цілісності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначаючи зміст самоповаги як провідного поняття дослідження, нами були взяті до уваги позиції вчених щодо свідомості та самосвідомості як центральних утворень у психічному житті особистості (К. Абульханова–Славська, Л. Анциферова, Н. Анкудінова, Б. Ананьев, Д. Ельконін, І. Кон, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, О. Спіркін, В. Столін, Є. Суботський, П. Чамата). Названі автори розглядають самосвідомість як складний психічний процес сприйняття особистістю самої себе в різноманітних ситуаціях предметно-практичної діяльності та спілкування. У процесі розвитку самосвідомості збільшується кількість образів власного «Я», ускладнюється їх зміст, відбувається інтеграція уявлень та переживань і складається узагальнений самообраз.

Найчастіше виділення самоствавлення в самостійний об'єкт психологічного аналізу автори (Бернс Р., Захарова А., Столін В., L.Wells, R. Wylie) здійснюють шляхом розмежування двох аспектів в єдиному процесі самосвідомості: процесу отримання знань про себе (і самих цих знань) та процесу самоствавлення (разом з більш-менш стійкою самоповагою як деякою стабільною характеристикою суб'єкта). Звідси обидва ці аспекти складають цілісну Я-концепцію, яка визначається як сукупність усіх уявлень індивіда про себе, що сполучена з їхньою оцінкою. Описову складову Я-концепції найчастіше називають образом «Я» або уявленням про себе.

Такі науковці, як Г. Абрамова, М. Боришевський, С. Пантілеев, В. Семиченко, Т. Титаренко, І. Чеснокова, Р. Шакуров розглядають питання, що пов'язані з особливостями формування Я-образу, емоційно-ціннісного компоненту в його структурі та окремими складовими самоствавлення; досліджують рушійні чинники процесів самопізнання та вироблення ставлення до себе.

У дослідженнях учених Р. Ануфрієвої, Г. Балла, І. Беха, Є. Головахи, О. Донченка, О. Злобіної, І. Кона, Е. Помиткіна, Л. Сохань, В. Татенка, Т. Титаренко самоповага, як ціннісне ставлення особистості до себе розглядається крізь призму проблеми життєвих смислів, особистісних виборів, особистої відповідальності та суб'єктності особистості.

Різноманітністю підходів до розв'язання проблем, що мають відношення до самосвідомості, самоствавлення та самоповаги, відрізняються зарубіжні дослідження А. Адлера, У. Джемса, Г. Каплана, С. Коперсмита А. Маслоу, Дж. Марвела, Р. Мейлі, К. Роджерса, М. Розенберга, Л. Уелса.

Метою статті є висвітлення результатів теоретико-емпіричного дослідження емоційно-ціннісного компоненту структури самоповаги в студентському віці.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Процеси вироблення ставлення до себе І. Чеснокова називає емоційно-ціннісним або емоційно-оцінним ставленням і класифікує їх як узагальнене оцінне ставлення особистості до самої себе, а в якості його основних форм виділяє самоповагу, гордість, самолюбність, совісливість, марнославство [8].

Прояви самоствавлення Р. Шакуров [9] визначає як стійкі почуття, що вміщують у своєму складі почуття честі, почуття власної гідності та самоповагу, а С. Тищенко відносить гордість, почуття власної гідності, самоповагу, впевненість чи невпевненість до емоційно-ціннісного ставлення [7]. За умови відмінності в підходах зазначених авторів до трактування змісту родового поняття стосовно провідного поняття дослідження, спільним є включення до його складу самоповаги як обов'язкового.

У своєму дослідженні для з'ясування суті феномену самоповаги ми скористалися категорією

ставлення, вважаючи її найбільш продуктивною завдяки таким характеристикам, як цілісність, вибірковість, у більшій чи меншій мірі усвідомленість, емоційна наповненість. А така здатність ставлень, як набування яскравої вираженості, значущості й перетворення в стійку якість дає підставу вважати шанобливе ставлення до себе властивістю особистості.

С. Братченко й М. Міронова, розглядаючи ставлення особистості до себе, уводять поняття «прийняття себе», що означає визнання себе й безумовну любов до себе такого, який ти є, як до людини гідної поваги, здатної до самостійного вибору, віру в себе й свої можливості [1].

Узагальнюючи уявлення про самоповагу, І. Кон стверджує, що вона виражає рівень прийняття чи неприйняття індивідом самого себе, позитивне чи негативне ставлення до себе і є похідною від сукупності окремих самооцінок [3, с.71].

Найпростішим вирішенням цих питань є те, що система самовідносин є конгломератом окремих самооцінок. Відповідно до цього глобальна самооцінка (самоповага) може бути зрозуміла й операціоналізована як проста сума окремих самооцінок [10].

Певний дослідницький інтерес становлять погляди А. Петровського, згідно з якими, ставлення особистості до себе побудовано за принципом динамічної ієрархії (а не адитивності, як у В. Столина), коли та чи інша модальність емоційного ставлення може виступати в якості ядерної структури, фактично визначаючи зміст і витриманість узагальненої сталої самоповаги [4]. Причому зміст ядерної структури визначається соціальним середовищем, «соціальною ситуацією розвитку» [2], яка впливає на ієрархію провідних діяльностей і мотивів. Таким чином, співвідношення і ступінь значущості компонентів залежать насамперед від ієрархії діяльностей, в яких індивід вбачає переважну сферу самореалізації.

С. Панталеєв виділяє оцінну та емоційно-ціннісну підсистему самоставлення. Оцінна підсистема включає почуття компетентності, почуття ефективності; емоційно-ціннісна підсистема – почуття власної гідності, самоцінність, самоприйняття. Обидві підсистеми постійно взаємодіють і взаємовпливають одна на одну, по-різному пов'язані з особистісними характеристиками і займають особливе місце в системі саморегуляції особистості.

Становлення молодого людини як особистості відбувається саме в юності, коли вона, пройшовши складний шлях онтогенетичної ідентифікації, уподібнення іншим людям, засвоїла від них соціально значущі властивості особистості: здатність до співпереживання, до активного етичного ставлення до людей, до самої себе і до природи; здатність до засвоєння конвенціональних ролей, норм, правил поведінки в суспільстві, які мають великий вплив на формування самоповаги. Розпочавши своє інтенсивне формування в юності емоційно-ціннісне ставлення до себе переходить в студентстві на новий рівень, коли загальна самооцінка складається з відповідності поведінки, власних поглядів і мінливих переконань, і нарешті, результатів діяльності.

Ґрунтуючись на теоретичному аналізі проблеми нами було запропоновано структурну модель самоповаги в студентському віці, що включила в себе наступні компоненти: когнітивний – характеризується уявленням про самого себе та самооцінкою заснованою на самопізнанні в процесі різноманітної діяльності та взаємодії з іншими людьми; емоційно-ціннісний – включає позитивні емоції, почуття та сенсоутворювальні мотиви, що стають основою загальної життєвої установки щодо себе; поведінковий – визначається діями або планами дій щодо самого себе.

В межах даної статті ми більш детально зупинимось на емоційно-ціннісному компоненті самоповаги, що відображає переживання ставлення до себе через систему морально-етичних цінностей. Він включає вісі симпатії, поваги і близькості та проявляється у вигляді внутрішнього діалогу між схожим і відмінним від самого суб'єкта.

Емоційно-ціннісний компонент виступає як емоційне ставлення до себе як до іншого та виступає стилем ставлення до себе, загальною життєвою установкою, що формується в процесі становлення особистості [5; 11]. В основі емоційно-ціннісної підсистеми самоповаги лежить життєвий досвід емоційних стосунків зі значущими людьми, насамперед з батьками. Ця підсистема формується на інтрасуб'єктивному рівні оцінки в рамках порівняння «Я-Я» і відображає ступінь відповідності особистісних якостей тим вимогам, які особистість висуває до себе. Емоційна компонента принципово не має зовнішніх, по відношенню до особистості, оціночних підстав і мало залежить від її реальних успіхів і невдач. Вона індивідуалізована та залежна від суб'єктивних критеріїв оцінки, в результаті чого є досить стабільним особистісним утворенням, відносно мало схильним до впливу

актуального, поточного досвіду. Вона виражає узагальнену, правдиву оцінку особистістю свого «Я» як умови самореалізації і тісно пов'язано з її сенсоутворювальними мотивами.

До емоційно-ціннісного компоненту ми включили ціннісне ставлення студентів до самих себе, позитивні емоції, почуття та смислоутворювальні мотиви, що стають основою загальної життєвої установки щодо себе.

Експериментальне дослідження проводилось серед студентів 1-4 курсів вищих навчальних закладів Півдня та Центру України.

Для діагностики рівня сформованості емоційно-ціннісного компоненту самоповаги нами було використано наступні методики: «Методика особистісного диференціалу» (авт. Ч.Е. Осгуд, адапт. Т.Л. Федорова і О.М. Еткінда,) для встановлення рівня ціннісного ставлення до самого себе та однолітків; шкала самоповаги Р. Розенберга, за допомогою якої з'ясовувався рівень емоційно-афективного компонента образу «Я» – позитивних емоцій та почуттів стосовно себе.

Рівень сформованості емоційно-ціннісного компоненту самоповаги студентів визначався за такими показниками: ціннісне ставлення студентів до самих себе; позитивні емоції та почуття, смислоутворюючі мотиви, що стають основою загальної життєвої установки щодо себе. Результати емпіричного дослідження подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні розвитку показників емоційно-ціннісного компоненту самоповаги в студентському віці (у %, n = 350)

Показники	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Ціннісне ставлення до самих себе	19,2	73,1	7,7
Позитивні емоції та почуття стосовно себе	14,6	84,3	1,1
Смислоутворюючі мотиви, як основа загальної життєвої установки щодо себе	2,6	37,1	60,3

За показниками «Ціннісне ставлення до самих себе» і «Позитивні емоції та почуття стосовно себе» більшість студентів мають середній рівень розвитку 73,1% і 84,3% відповідно.

Рівні ціннісного ставлення до самих себе визначався наступним чином: високий свідчать про те, що респонденти приймають себе, як особистість, усвідомлюють себе як носіїв позитивних, соціально бажаних характеристик та відчувають задоволеність собою; середній рівень характеризується критичним ставленням студентів до самих себе, спрямоване, переважно, на виявлення недоліків, відсутністю відчуття задоволеності собою при беззаперечному прийнятті себе, як особистості; низький рівень вказує на недостатній рівень прийняття самого себе, на незадоволеність власними рисами, власною поведінкою, рівнем досягнень, а також характеризується відчуттям малої цінності своєї особистості.

Позитивні емоції та почуття стосовно себе описуються наступними рівнями: високий – випробувані переважно відчувають позитивні емоції та почуття стосовно себе і в ситуаціях успіху і при невдачах, оскільки адекватно оцінюють свої достоїнства і недоліки, та іноді схильні до «самобичуванням» в ситуаціях де не змогли швидко відреагувати або щось не передбачили та, в загалом, можуть робити уроки з помилок; середній рівень характеризується хитким балансуванням між негативними та позитивними почуттями щодо себе, успіхи піднімають настрій, емоції зашкалюють, невдачі підживлюють негативні емоції стосовно себе, думка про себе коливається між самоповагою і самознищенням; низький – випробувані переважно відчувають негативні емоції відносно себе, схильні у всьому звинувачувати себе, бачать лише свої недоліки і акцентують увагу тільки на своїх слабких сторонах, на своїй нікчемності, що виражається в самоприниженні.

Показник «Смислоутворювальні мотиви, як основа загальної життєвої установки щодо себе» передбачав визначення рівня смислоутворюючих мотивів особистості, які визначають внутрішнє ставлення індивіда до власної поведінки та діяльності як до особисто значущої та визначають загальну спрямованість поведінки та діяльності особистості, її місце в системі особистісних відносин і цінностей. Рівні цього показника характеризуються наступним чином: високий рівень, який виявлено

у 2.6% студентів, передбачав усвідомлення самими досліджуваними розвитку своїх сильних сторін, впевненість в собі, незалежність в поведінці та діяльності, схильність розраховувати на власні сили у важких ситуаціях, гармонійне поєднання суб'єктивних особистісних смислів поведінки та діяльності з зовнішніми суспільними смислами; середній рівень мають 37.1% студентів, що засвідчує узгодженість ієрархічної структури спрямованості особистості з різними зовнішніми явищами й факторами, умовами й обставинами життя та діяльності людини; більшість студентів (60.3%) мають низький рівень розвитку цього показника, що свідчить про нездатність триматися прийнятої лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин і оцінок у взаємовідносинах та поведінці, схильність до підпорядкування, недостатній самоконтроль. Такі високі результати за низьким рівнем показника, на наш погляд, можна пояснити тим, що студенти не мають цілісного сприйняття свого життя, як зв'язку між минулим, сьогоденням і майбутнім, вони не здатні моделювати і прогнозувати свою майбутню поведінку, нести відповідальність за процес і результат своєї життєдіяльності.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Дослідження емоційно-ціннісного компоненту в структурі самоповаги студентів дало можливість визначити рівні прояву його показників: ціннісне ставлення студентів до самих себе; позитивні емоції та почуття, смислоутворюючі мотиви, що стають основою загальної життєвої установки щодо себе. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування самоповаги в студентському віці, тому подальші наші зусилля будуть спрямовані на вивчення показників поведінкового компоненту явища, що вивчається.

Список використаних джерел

1. Братченко С.Л. Личностный рост и его критерии / С.Л. Братченко, М. Р. Миронова // Психологические проблемы самореализации личности: Сб. / Под ред. А.А.Крылова, Л.А.Коростелевой. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1997. – С.3 – 14.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский – М.: Смысл, Эксмо, 2005. – 1136с.
3. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
4. Петровский А.В. Развитие личности и проблема ведущей деятельности / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1987. – № 1. – С. 15-26.
5. Роджерс К. Творчество как усиление себя / К. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 164-168.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн – СПб.: Издательский дом "Питер", 1999. – 720 с.
7. Тищенко С. П. Емоційно-ціннісне ставлення до себе як структурний компонент образу Я / С. П. Тищенко // Психологія: Респ. наук.-метод. збірн. – К. : Рад.школа, 1983. – Вип. 22. – С. 3-19.
8. Чеснокова И. И. Проблемы самосознания в психологии / И. И. Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 144 с.
9. Шакуров Р. Х. Самолюбие детей / Р. Х. Шакуров. – М. : Просвещение, 1969. – 176 с.
10. Butler H., Haigh M. Psychotherapy and personality change / Eds. Rogers C., Pymond H. Chicago, 1954
11. Wylie R. C. The Self-Concept./ Wylie R.C. V.1. – Lincoln, 1974.

References translated and transliterated

1. Bratchenko S.L. Lichnostnyj rost i ego kriterii [Personal growth and its criteria] / S.L. Bratchenko, M. R. Mironova // Psihologicheskie problemy samorealizacii lichnosti: Sb. / Pod red. A.A.Krylova, L.A.Korostelevoj. – SPb. : Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta, 1997. – S.3 – 14.
2. Vygotskij L.S. Psihologija razvitija cheloveka [Psychology of Human Development] / L.S. Vygotskij – M.: Smysl, Jeksmo, 2005. – 1136s.
3. Kon I. S. V poiskah sebja: Lichnost' i ee samosoznanie [In Search of Yourself: Personality and Self-Consciousness] / I. S. Kon. – М. : Politizdat, 1984. – 335 s.
4. Petrovskij A.V. Razvitie lichnosti i problema vedushhej dejatel'nosti [Personality development and the problem of leading activity] / A. V. Petrovskij // Voprosy psihologii. – 1987. – № 1. – S. 15-26.
5. Rodzhers K. Tvorchestvo kak usilenie sebja [Creativity as strengthening yourself] / K. Rodzhers // Voprosy psihologii. – 1990. – №1. – S. 164-168.
6. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii [The Basics of General Psychologists] / Sergej Leonidovich Rubinshtejn – SPb.: Izdatel'skij dom "Piter", 1999. – 720 s.
7. Tishchenko S. P. Emocijno-cinnisne stavlennja do sebe jak strukturnij komponent obrazu Ja [Emotionally-valuable attitude to yourself as a structural component of image of self] / S. P. Tishhenko // Psihologija: Resp. nauk.-metod. zbirn. – K. : Rad.shkola, 1983. – Vip. 22. – S. 3-19.
8. Chesnokova I. I. Problemy samosoznaniya v psihologii [Problems of self-awareness in psychology] / I. I. Chesnokova. – М. : Nauka, 1977. – 144 s.
9. Shakurov R. H. Samoljubie detej [Self-love of children] / R. H. Shakurov. – М. : Prosveshhenie, 1969. – 176 s.
10. Vutler N., Naigh M. Psychotherapy and rersona1ity change / Eds. Rogers S., Pymond N. Chicago, 1954
11. Wulie R. C. The Self-Concept./ Wulie R.C. V.1. – Lincoln, 1974.